

УДК 004+316.324.8:141.7+159.923.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.1.16>**Шмиголь Михайло Федорович**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, історії та політології,
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Юшкевич Юлія Сергіївна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-8295-0346

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність дослідження. Інформаційне суспільство являє собою новий етап розвитку людства, який характеризується наявністю високорівневих інформаційно-комунікаційних технологій та розвинутої інформаційної інфраструктури, що забезпечує вільний доступ будь-якої людини до інформаційних ресурсів та сприяє збільшенню ролі продукування інформації як форми трансляції змістом якої виступає знання, що відбувається на тлі трансформації всіх сфер життя суспільства і реалізації принципів ефективності та оптимізації організації буття як окремої людини, так і суспільства в цілому. В сучасному суспільстві за умови розгортання його інформатизації саме людина виступає головним предметом спеціальних досліджень, так як тільки в адекватному розумінні її потенціалу розкривається горизонт нових можливостей використання переваг інформаційного суспільства. *Метою статті є дослідження аксіологічних аспектів соціалізації особистості в інформаційному суспільстві. Методологічна основа дослідження* зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів. *Результати дослідження.* Стаючи основним механізмом соціалізації, віртуально-інформаційна реальність здійснює як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості. Вона ущільнює соціальний час, що стає необхідним фактором для адаптації індивіда до соціальних умов, що швидко змінюються. Однак це ущільнення відбувається переважно за рахунок скорочення частки безпосереднього спілкування. Це, у свою чергу, унеможливорює адекватну взаємодію людей, до якої пристосований людський організм біологічно, фізично і психічно. Віртуально-інформаційна реальність позбавляє людину можливості вчитися життю безпосередньо під час спілкування та формувати самосвідомість у звичних умовах, що не може не позначитися на її психіці; ця нова реальність створює умови для індивідуального розвитку особистості, але одночасно позбавляє її індивідуалізації внаслідок наявного шаблонного бачення світу. Інформаційна комп'ютеризована взаємодія відкриває шляхи поширення креативних способів пізнання, але разом з тим здійснює руйнівний вплив на свідомість і психіку людини. Тому, не слід дозволяти віртуально-інформаційній реальності зробити процес соціалізації особистості некерованим та безконтрольним для соціальних інститутів суспільства.

Ключові слова: анонімність, виховання, інформаційна комп'ютеризована взаємодія, інформаційна соціалізація, інформаційне суспільство, освіта, особистість, цінності.

Вступ. Роль засобів масової комунікації в сучасному суспільстві є надзвичайно вагомою. Невипадково для позначення існуючої стадії розвитку соціуму використовується термін «інформаційне суспільство». Воно виступає новим етапом розвитку людства, який характеризується наявністю високорівневих інформаційно-комунікаційних технологій та розвинутої

інформаційної інфраструктури, що забезпечує вільний доступ будь-якої людини до інформаційних ресурсів та сприяє збільшенню ролі продукування інформації як форми трансляції змістом якої виступає знання, що відбувається на тлі трансформації всіх сфер життя суспільства і реалізації принципів ефективності та оптимізації організації буття як окремої людини, так і суспільства в цілому [6, с. 130].

В сучасному суспільстві за умови розгортання його інформатизації саме людина виступає головним предметом спеціальних досліджень, так як тільки в адекватному розумінні її потенціалу розкривається горизонт нових можливостей використання переваг інформаційного суспільства. Необхідно констатувати, що причиною віртуалізації сучасного інформаційного суспільства виступає об'єктивна потреба в переході інформаційних технологій на якісно новий рівень, що сприяв би розвитку іманентної потреби людини в творчості, в створенні нової реальності, в тому числі і таких світів, по відношенню до яких вона відчувала б себе творцем [5, с. 215].

Слід зазначити, що засоби масової комунікації здійснюють значний вплив на свідомість особистості, забезпечуючи тиражування пануючих у сучасному суспільстві цінностей. Засоби масової комунікації виступають оптимальним засобом передачі ціннісного досвіду в силу того, що вони, по-перше, характеризуються здатністю зберігати найкращі надбання духовної культури для трансляції наступним поколінням; по-друге, сприяють творчому виробництву цінностей та реалізації креативних здібностей членів соціуму; по-третє, здатні охопити велику аудиторію та привнести певні естетичні якості, що посилюють емоційні механізми сприйняття цінностей [2, с. 51].

Мета та завдання. Метою даної статті є дослідження аксіологічних аспектів соціалізації особистості в інформаційному суспільстві. Найголовнішими завданнями виступають: дефініційний аналіз концепту «соціалізація» та розгляд основних рівнів реалізації цього процесу; виявлення специфіки інформаційної комп'ютерної соціалізації через дослідження комп'ютеризованої освіти, навчання та виховання; виявлення можливостей реалізації права на анонімність у різноманітних сферах суспільного життя представниками сучасного соціуму; вивчення позитивних та негативних наслідків застосування права на анонімність в онлайн та офлайн середовищі сучасного суспільства; визначення специфіки реалізації права на анонімність в освітньому середовищі.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів.

Результати. Соціалізацію особистості можна визначити як складний багатогранний процес передачі та засвоєння соціального досвіду людьми у суспільстві. У процесі розвитку індивід рухається від потенційної людини до індивідуальності та далі до особистості, яка розглядається як суб'єкт, що діє, тобто як соціально активна людина. Соціалізація особистості являє собою інтегральний процес, що складається з трьох рівнів: ідентифікації (становлення людини); індивідуалізації (становлення індивідуальності); персоніфікації (становлення особи).

Слід зазначити, що реалізація процесів індивідуалізації та персоналізації не є відірваною у часі від процесу ідентифікації, а відбувається одночасно. Якщо ідентифікація передбачає освоєння індивідом досягнень матеріальної та духовної культури, то індивідуалізація дозволяє забезпечити набуття людиною індивідуальності, тобто неповторності. Таким чином, якщо ідентифікація людини доводить її до рівня загального, робить її такою як всі, то індивідуалізація дозволяє їй знайти себе. Персоналізація інтегрує попередні шаблі, перетворюючи людину на творця. У особистості, як у фокусі, збирається весь процес соціалізації: це і людське в людині, і її індивідуальність, і, нарешті, активна реалізація в її діяльності всього того, що було засвоєно. Соціалізація – це не механічна передача суми знань, умінь і установок. Процес включення до сучасності потоку інформації з минулого носить селективний характер. У ході

цього процесу за допомогою трьох функцій педагогічної діяльності – освіти, навчання та виховання – формуються інформаційна, операційна та мотиваційна підсистеми людини [1, с. 19].

Впровадження інформаційної комп'ютеризованої взаємодії у процес соціалізації особистості сприяє утворенню нового її виду – інформаційної комп'ютерної соціалізації, що має певну специфіку порівняно з традиційною формою передачі соціального досвіду. Інформаційна комп'ютерна соціалізація особистості, що відбувається в полі віртуально-інформаційної реальності, здійснюється за допомогою функцій педагогічної діяльності, які в основі своїй мають інформаційну комп'ютеризовану взаємодію: комп'ютеризовані освіта, навчання та виховання.

З одного боку, комп'ютеризована освіта в умовах віртуально-інформаційної реальності має багато позитивних сторін: диференційований та індивідуальний підхід, доступність, безперервність, ефективність, широкі можливості самоосвіти тощо. Однак, часткова або повна заміна в освітньому процесі міжособистісного спілкування на взаємодію з комп'ютерними квазісуб'єктами є загрозою підвищення соціальної відчуженості індивіда. Найбільш серйозні побоювання викликає той факт, що подібна освіта змушує людину з раннього дитинства віддавати перевагу комп'ютеризованій взаємодії, внаслідок чого там відбувається і процес виховання.

Виховання – це передусім тривалий процес формування установок, ціннісних орієнтацій, переконань людини. У кіберпросторі в ролі джерела ціннісних орієнтацій виступає не реальна людина, а інформаційний квазісуб'єкт, образ і стиль поведінки якого може бути будь-яким, оскільки він не керується моральними чи іншими соціальними нормами. Комп'ютерні квазісуб'єкти перетворюють процес людського спілкування на стандартизовані прийоми «знеособлених» ціннісних орієнтацій, на набір раціональних кліше, руйнуючи світ людської культури. Вседозволеність, безкарність та анонімність призводять до залежності від Інтернет-спілкування, а надмірне захоплення комп'ютерними іграми – до перенесення досвіду поведінки отриманого у віртуальному просторі на стиль поведінки в реальному житті. Серед причин множинного конструювання «фіктивних особистостей» у комп'ютеризованій взаємодії виділяється компенсаторна мотивація, тобто прагнення людини компенсувати недоліки традиційної чи реальної соціалізації, що призводить не до формування необхідних особистісних якостей, а до симуляції цього процесу.

Протягом навчального дня індивід змушений вступати в комп'ютеризовану взаємодію, що призводить до формування характерних рис особистості: надзвичайно високого ступеню фактуального мислення, нездатності до почуттів, любові до ефективності та швидкості, нестачі симпатії до оточуючих, часткової втрати інтуїції та творчих здібностей, патологічної любові до порядку, очікування передбачуваності від оточуючих. У період персоналізації найбільш істотну роль продовжує відігравати процес самоосвіти, що ще більше інтенсифікує комп'ютеризовану взаємодію [1, с. 22, 24].

Таким чином, сприйняття людини людиною в Інтернеті виявляється відокремленим від базових категорій соціального пізнання, що знаходять вираз в зовнішньому вигляді, таких, як стать, раса, вік і приналежність до певної соціальної групи. Це пов'язано з такими особливостями Інтернет-комунікації, як анонімність, обмежений сенсорний досвід, гіпертекстуальність, множинність, що породжують унікальну можливість створення віртуальної ідентичності, яка відрізняється від реальної [3, с. 20]. У віртуальному просторі людина створює альтернативні Я-образи, певні маски, що мають небагато спільного з реальним «Я», де на перший план самопрезентації виходить анонімність.

Виділяють позитивні та негативні наслідки анонімності. З одного боку, анонімність створює нові можливості для самопрезентації людини, посилює її орієнтацію на «усередненого іншого», породжуючи прагнення бути зрозумілим з конвенційної, загальної для всіх точки зору. Особистість отримує унікальний канал для відкритого, нічим не обмеженого вираження своїх емоцій, думок і суджень.

Але в той же час, анонімність має і негативні сторони, що детерміновані прихованими психологічними комплексами, що в свою чергу обумовлює незадоволеність реальною

ідентичністю та втрату певної цілісності особистістю. В окремих випадках анонімність формує у користувача відчуття всюдозволеності та безкарності, і, як підсумок, особистість може проявляти себе вкрай негативно, виходячи за межі соціально прийнятних стандартів поведінки. Це формує так званий мережевий індивідуалізм, який обумовлює відчуження людини від будь-якої спільноти та відсутність соціальної відповідальності, що виникає через наявність в особистості відчуття псевдо-безпеки.

Віртуалізація всіх сфер життя сучасного суспільства актуалізує проблему формування та збереження ідентичності. Зокрема, представники сучасного наукового дискурсу акцентують на небезпеці втрати ідентичності учасниками освітнього процесу, внаслідок посилення процесу віртуалізації освітнього простору, оскільки спілкування в Інтернет-середовищі з викладачами та іншими студентами може привести до наростання різниці між «Я-реальним» і «Я-віртуальним» [4, с. 421].

Однак, у віртуальному просторі, де немає необхідності вказувати власну стать, вік, етнічну приналежність тощо, анонімність, як вже було зазначено, може мати позитивний вплив на соціальну взаємодію. Залишаючись анонімним, студент може контролювати, що саме інші представники віртуальної групи будуть знати про нього; розраховувати на більш рівноправну взаємодію з особистостями, що мають більш високий статус за межами групи online-навчання; створювати нову професійну ідентичність, завдяки якій про нього будуть судити виходячи не з його попереднього життя, а саме з внеску, що зроблено ним в навчання; демонструвати більш високий рівень мислення, що може бути пов'язано з соціальним розгальмуванням [7]. Адже, поза звичайних невербальних сигналів і усталеного етикету, що мають місце при особистому спілкуванні, студент з меншою ймовірністю буде відчувати себе обмеженим умовностями. Але саме тому, віртуальна анонімність асоціюється не тільки з більш високим рівнем саморозкриття, а й з антигромадською деструктивною поведінкою, що також слід враховувати.

Будь-то онлайн ефект всюдозволеності або офлайн свавілля у натовпі – «всі та ніхто», обмеженість морального рівня переважної більшості «Інтернет-юзерів» або проєціювання загального рівня культури представників сучасного соціуму у віртуальний простір, ситуація, що склалася на початку ХХІ сторіччя, на тлі розвитку технологій, що дозволяють людині долати будь які просторово-тілесні межі, викликає занепокоєння. Прагнення до «свободи від», а не «свободи для», здатність лише до «відповідальності перед», а не «відповідальності за», на жаль, свідчить скоріше про моральну деградацію, ніж про духовний прогрес сучасного людства.

Як стверджують, зарубіжні науковці, свідомість сучасної людини характеризується моральною полівалентністю [3, с. 11]. На відміну від моральної амбівалентності, яка природно виникає на тлі протиставлення цінностей і норм відповідно до контрастних уявлень про добро та зло, завдяки чому особистість здійснює моральний вибір між цими бінарними опозиціями та вчиняє у підсумку так, як підказує їй совість, моральна полівалентність характеризується нормативно-ціннісним плюралізмом, втратою чітких моральних орієнтирів та переплетенням суперечливих моральних установок. У підсумку це призводить до дискретності моральної свідомості особистості, що знаходить вираз у фрагментарному, ситуативному дотриманні моральних принципів та норм.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку про те, що стаючи основним механізмом соціалізації, віртуально-інформаційна реальність здійснює як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості. Вона ущільнює соціальний час, що стає необхідним фактором для адаптації індивіда до соціальних умов, що швидко змінюються. Однак це ущільнення відбувається переважно за рахунок скорочення частки безпосереднього спілкування. Це, у свою чергу, унеможливує адекватну взаємодію людей, до якої пристосований людський організм біологічно, фізично і психічно. Віртуально-інформаційна реальність позбавляє людину можливості вчитися життю безпосередньо під час спілкування та формувати самосвідомість у звичних умовах, що не може не позначитися на її психіці; ця нова реальність створює умови для індивідуального розвитку особистості, але одночасно позбавляє її індивідуалізації

внаслідок наявного шаблонного бачення світу. Інформаційна комп'ютеризована взаємодія відкриває шляхи поширення креативних способів пізнання, але разом з тим здійснює руйнівний вплив на свідомість і психіку людини. Тому, не слід дозволяти віртуально-інформаційній реальності зробити процес соціалізації особистості некерованим та безконтрольним для соціальних інститутів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грязнова Е.В. Информационная социализация личности. *Социология власти*. 2010. № 1. С. 18–25.
2. Лазарева А.О., Юшкевич Ю.С. Морально-етичні цінності громадянського суспільства : монографія / наук. ред. Є. Р. Борінштейн. Одеса : ВМВ, 2016. 260 с.
3. Пахтусова Н.А., Савченков А.В., Уварина Н.В. Становление сетевой идентичности личности в условиях виртуальной образовательной среды. Челябинск : ЗАО «Библиотека А. Миллера», 2019. 121 с.
4. Социальная реальность виртуального пространства: материалы II Международной научно-практической конференции. Иркутск, 21 сентября 2020 г. Иркутск : Издательство ИГУ, 2020. 540 с.
5. Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Експлікація концептосфери філософського дискурсу феномена інформаційне суспільство. *Гілея: науковий вісник. Філософські науки*. 2019. Вип. 144 (№ 5). Ч. 2. С. 127–131.
6. Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Віртуальна реальність як феномен інформаційного суспільства: світоглядний аспект. *Гілея: науковий вісник. Філософські науки*. 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. С. 212–215.
7. Chester A., Gwynne G. Online teaching: encouraging collaboration through anonymity. *Journal of computer-mediated communication*. 1998. Volume 4. Issue 2. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.1998.tb00096.x>

REFERENCES

1. Gryaznova, E.V. (2010). Informacionnaya socializaciya lichnosti [Information socialization of personality]. *Sociologiya vlasti*, № 1, S. 18–25 [in Russian].
2. Lazareva, A.O., Yushkevych, Yu.S. (2016). Moralno-etychni tsinnosti hromadianskoho suspilstva [Moral and ethical values of civil society] : monohrafiia / nauk. red. Ye. R. Borinshtein. Odessa : VMV [in Ukrainian].
3. Pahtusova, N.A., Savchenkov, A.V., Uvarina, N.V. (2019). Stanovlenie setevoy identichnosti lichnosti v usloviyah virtualnoj obrazovatelnoj sredy [The formation of a person's network identity in a virtual educational environment]. Chelyabinsk : ZAO «Biblioteka A. Millera» [in Russian].
4. Socialnaya realnost virtualnogo prostranstva: materialy II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. (2020). Irkutsk : Izdatelstvo IGU [in Russian].
5. Shmyhol, M.F., Yushkevych, Yu.S. (2019). Eksplikatsiia kontseptosfery filosofskoho dyskursu fenomena informatsiine suspilstvo [Explication of the conceptsphere of the philosophical discourse of the phenomenon of the information society]. *Hileia: naukovyi visnyk, Ch. 2, Filosofski nauky*, Vyp. 144 (№ 5), S. 127–131 [in Ukrainian].
6. Shmyhol, M.F., Yushkevych, Yu.S. (2019). Virtualna realnist yak fenomen informatsiinoho suspilstva: svitohliadnyi aspekt [Virtual reality as a phenomenon of the information society: worldview aspect]. *Hileia: naukovyi visnyk, Ch. 2, Filosofski nauky*, Vyp. 142 (№ 3), S. 212–215 [in Ukrainian].
7. Chester, A., Gwynne, G. (1998). Online teaching: encouraging collaboration through anonymity. *Journal of computer-mediated communication*, Volume 4, Issue 2. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.1998.tb00096.x> [in English].

Shmyhol Mykhailo Fedorovich

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Yushkevych Yuliia Serhiivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8295-0346

AXIOLOGICAL ASPECTS OF THE SOCIALIZATION OF THE INDIVIDUAL IN THE INFORMATION SOCIETY

***The relevance of the problem.** The information society is a new stage in the development of mankind, characterized by the presence of high-level information and communication technologies and a developed information infrastructure, which provides free access for any person to information resources and contributes to an increase in the role of information production as a form of transmission, the content of which is what is happening against the backdrop of the transformation of all spheres of society and implementation of the principles of efficiency and optimization of the organization of life of both an individual and society as a whole. In modern society, when its informatization is deployed, it is the person who acts as the main subject of special research, since only in an adequate understanding of his potential does the horizon of new opportunities for using the advantages of the information society open up. **The purpose of the article** is to study the axiological aspects of the socialization of the individual in the information society. **The methodological basis** of the study is determined by the set goal and objectives of the work and is characterized by the application of theoretical principles of the dialectical combination of analysis and synthesis, historical and logical approaches, comparison and analogy, as well as hypothetical-deductive, comparative, structural-functional and hermeneutic methods. **Research results.** Becoming the main mechanism of socialization, virtual information reality has both a positive and a negative impact on the formation of personality. It condenses social time, which becomes a necessary factor for the adaptation of the individual to rapidly changing social conditions. However, this compaction occurs mainly due to a reduction in the share of direct communication. This, in turn, makes it impossible for people to interact adequately, to which the human body is biologically, physically and mentally adapted. Virtual information reality deprives a person of the opportunity to learn life directly during communication and form self-consciousness in familiar conditions, which cannot but affect his psyche; this new reality creates conditions for the individual development of the personality, but at the same time deprives it of individualization as a result of the existing stereotyped vision of the world. Information computerized interaction opens the way for the spread of creative ways of cognition, but at the same time it has a devastating effect on the consciousness and psyche of a person. Therefore, one should not allow the virtual information reality to make the process of socialization of the individual unmanageable and uncontrollable for the social institutions of society.*

Key words: anonymity, education, information computerized interaction, information socialization, information society, personality, values.